

Magyar Hírmondó – az első magyar nyelvű időszi lap*

A nyugat-európai időszi lapkiadás a 17. században indult. Az első periodikumok 1609-ben jelentek meg: Strasbourgban a *Relation*, Wolfenbüttelben az *Aviso* és a *Relation oder Zeitung* (Serafínová 1999, 12). Őket követte Angliában 1622-ben a *Weekly News*¹ (Šefčák – Vojtek 1994, 7–8), majd 1631-ben a franciaországi *La Gazette*² (Serafínová 1994, 10, 108).

Bécsben az első újságok kiadását ugyan 1615-re teszik.³ Az első hetilap, a *Wienerisches Diarium*⁴ megszületése azonban még egészen 1703-ig váratott magára (Prakke – B. Lerg 1970, 404–413), holott Londonban már 1702-ben megjelent az első napilap, a *Daily Courant* is⁵ (Šefčák – Vojtek 1994, 19).

Az első magyarországi periodikumok csupán 100 évvel később, a 18. században jöttek létre. Pozsony a magyar sajtótörténet ezen idősziakában jelentős szerepet töltött be. Ha eltekintünk a Rákóczi-féle, latin nyelvű *Mercurius Hungaricus*tól⁶ és Nottenstein ugyancsak latin nyelvű budai *Offnerischer Merkurjätöl*⁷, Pozsony tekinthető a magyarországi időszi lapok szülővárosának: 1721-ben Bél Mátyás szerkesztésében itt adták ki a *Nova Posoniensa* latin nyelvű hírlapot, 1764-ben Windisch Károly Gottlieb német *Preßburger Zeitungjät*, 1780-ban követte őket Rát Mátyás szerkesztésében a *Magyar Hírmondó*, majd három évvel később a cseh nyelvű, ma elsősorban *Prešpurské novinyk*ént emlegetett *Presspurské novini*.

Ezen tanulmány az első magyar nyelvű időszi lapot, a *Magyar Hírmondót* ismer-teti.

1. A magyarországi időszi sajtó megszületése

A Habsburg uralkodóház egyetlen, központilag kiadott periodikuma, a *Wienerisches Diarium* a Monarchián belül hírmopoliummal rendelkezett, s így a többi lap szá-mára egyetlen hivatalos hírforrásként szolgált. Az ilyen centralizált hírközlés által próbálta az udvar meghatározni a birodalomban kiadott újságok híreinek tartalmát (Prakke – B. Lerg 1970, 404–413). A magyar időszi lapok megszületését tehát a magyar polgárság hiánya mellett a Habsburgok sajtópolitikája is hátráltatta.

---

* A tanulmány az 1999/2000-es tanévben a Comenius Egyetem Zsurnalisztika Tanszékén készült szlovák nyelvű évfolyamdolgozat rövidített és átdolgozott változata.

1705-ben azután végre napvilágott látott a legrégebb magyarországi lap, a Lőcsén, Bártfán, majd Kassán nyomtatott, rendszertelenül kiadott *Mercurius Hungaricus*, az első periodikum⁸ pedig az 1721 és 1722 között megjelenő *Nova Posoniensia* volt.

A nemzeti nyelv iránti fokozott érdeklődésnek, a kulturális hagyományok ápolása, a felvilágosodás eszméi, valamint a nyelvművelés minél szélesebb körű térhódításának igénye folytán előtérbe került a nemzeti nyelven való publikálás, így az újságírásnál is fokozatosan háttérbe szorult az addig domináns latin. E folyamatnak később ugyancsak katalizátora lett Mária Terézia 1777-ben kelt *Ratio Educationis*, mely (a felsőbb szintű oktatási intézményekbe) heti kétszer megtartandó kötelező tantárgyként bevezette az újságolvasást.

Magyarországon elsősorban német nyelvű lapok jelentek meg⁹, a 18. század végén azután megszületett a magyar nyelvű újságírás is. Az első lapoknak mindennek előtt referálójellegük volt, azaz szerkesztőik szinte kizárólag a hírközlést tartották az újságírás lényegének, irodalmi témákat először csupán mellékletekként jelentettek meg, s csak később transzformálódtak az ilyen mellékletek irodalmi folyóiratokká (Ember–Heckenast 1989, 1164–1165).

2. Az első magyar periodikum

Az első magyar nyelvű időszaki lap, a *Magyar Hírmondó* 1780. január 1-jén született meg Pozsonyban. Kiadását a korábban Landerer nyomdájában tevékenykedő Patzko Ferenc Ágoston 1779. november 19-én kérvényezte Mária Teréziától. Patzko a jóváhagyott engedéllyel egyúttal tízéves privilégiumot is kapott ilyen periodikum kiadására Magyarországon – azon feltétellel, hogy cenzúrázásáért a Helytartótanács felel majd.¹⁰

A *Magyar Hírmondó* oktáv formátumban, a 18. század időszaki lapjaihoz hasonlóan heti két alkalommal jelent meg: szerdán és szombaton.¹¹ Tartalmában megfelelt a korabeli újságelváráásoknak, sőt túl is mutatott rajtuk. Első szerkesztője, a magyar időszaki sajtó atyjának tartott Rát Mátyás, a lap oldalain aktuális eseményekről számolt be olvasói népes táborának, nyugati elődei, az ún. referálójellegű lapok mintáját azonban nem követte: elvetette az egyhangú hírközlő stílust. Rát kommentált, a külügyi híreknél például egy-egy szóban forgó földrajzi hely esetében olvasóinak geográfiai vagy gazdaságpolitikai adatokkal nyújtott többletinformációt. Stílusa, az eltérő műfaji attribútumok, valamint egyhasábos tördelése a hírlapnak folyóiratjellegét kölcsönözte. Tájékoztatót a bel- és külügyi újdonságokról, nagy figyelmet szentelt a tudomány vívmányai megismertetésének, a kulturális hagyományok felkutatásának és megőrzésének, valamint a nyelvápolásnak.

Az evangélikus lelkész Rát azonban 1782 végén lemondott a lapszerkesztésről, és eredeti hivatásához híven szülővárosában, Győrben tevékenykedett tovább. A *Magyar Hírmondótól* ezáltal nem csupán első szerkesztője vált meg. Rát Mátyás ugyanis a lap írása és szerkesztése mellett a propagáló és terjesztési feladatokat is ellátta¹², miáltal személye teljesen meghatározta a lap arculatát és siker(esség)ét. Életművével – újságírói tevékenységének rövid volta ellenére – megalapozta a magyar időszaki sajtó színvonalas továbbfejlődését.

Rát a nyelvész és költő Révai Miklóst szerette volna kijelölni utódjául. A lapkiadó viszont nem tudott vele megegyezni a honorárium ügyében, így inkább az anyagilag előnyösebbnek tűnő megoldást választotta: Mátyus Péter került a lap élére (Kókay 1970, 178). Mátyus szerkesztése idején a lap színvonala leromlott, tartalmilag elsekélyesedett, érdektelenné vált, amit az előfizetők megcsappant száma is tükrözött. A lapkiadó, miután megtapasztalta elhamarkodott döntése következményeit, 1783. decemberében mégiscsak Révait bízta meg a lap szerkesztésével.

Révai Miklós igényes szerkesztői munkássága újra színvonalas, s ezáltal nagyobb példányszámú lapot eredményezett. 1783. decemberében nyilvánosságra hozta újságírói programját, mely szerint több vonatkozásban is a ráti hagyományokra kíván építeni – s nem utolsó sorban újra meg akarja növelni a tudósítók időközben megcsappant számát. Ráttal ellentétben azonban egy-egy eseményt nem csak kommentált, hanem cikkeit tanulságokkal egészítette ki. Szorgalmazta a gazdasági fellendülést, bíráló megjegyzéseivel harcolt a maradi gondolkozás és a babonák ellen. Felvállalta tehát a hálátlan szerepet, és olvasóit a felvilágosodás szellemében moralizáló, népies-szatirikus stílussal próbálta „nevelni”.

Alig félévnyi tevékenykedés után Révainak meg kellett válnia a lapszerkesztéstől: holott a 18. században Kelet- és Közép-Eropa-szerte nem számított újdonságnak, ha egy katolikus pap újságírással foglalkozott, Révai Miklós tevékenységét a katolikus előljárók nem nézték jó szemmel, és felszólították, térjen vissza a rendhez. Révai így – II. Józseftől sem kapva támogatást – megvált az újságtól. (Kókay–Buzinkay–Murányi 1985, 30). Később így ír: „Az én üldözőim mind nagy és hatalmas urak voltak, főképpen a hanyatlani indult magyarságért való buzgalmamon ütköztek meg, és ezt akarták volna bennem elfojtani. A papság örege is mintegy szent hivatalt csinált belőle, engem azért nyomorgatni, mert a gyáva nem tudta megegyeztetni azt a két dolgot, hogy bár szerzetes az ember, írhat mégis áhítatoskodó dolgokon kívül egyebet is, amikkel jobb ízlést önthessen nemzetébe. Kivált azért háborodtak fel, hogy én újságot is kezdettem írni” (Süld <<http://iki.elte.hu/hirmondo/>>).

A szerkesztőséget ezután néhány hónapra Barczafalvi Szabó Dávid vette át, majd kétéves kihagyás után 1786-ban tért vissza a laphoz.

Szacsvay Sándor, akit a magyar történelem első politikai publicistájaként tartunk számon, 1784. júliusában került a lap élére. Jozefinista nézeteket vallott, a felvilágosult abszolutizmus híve volt. Az újságírók szerepét abban látta, hogy szolgájanak a mindenkori uralkodónak, valamint annak kormányának. II. József kultuszának erősítése mellett fontosnak tartotta, hogy a *Magyar Hírmondó* oldalain az alkalmi költészet is jelentős publikálási lehetőséget kapjon.¹³ Szacsvay Sándor újságírása a *Magyar Hírmondó* oldalain különböző, gyakran ellentétes irányokat mutat. Politikai publicisztikájában a satirikus írásokkal is próbálkozott¹⁴, emellett azonban folyamatosan tájékoztatott a hírközlés elvárásainak megfelelően aktuális politikai, gazdasági és kulturális eseményekről is.

Nézeteltérései a kiadó Patzkó Ferenc Ágostonnal 1786-ban a laptól való megválásához vezettek. Újságírói munkásságát azonban nem adta fel: Bécsben még az évben megalapította saját lapját, a második magyar nyelvű hírlapot, a *Magyar Kurírt*.¹⁵

Miután a visszatérő Barczafalvi Szacsvaytól egy jozefinista szellemű lapot vett át, a *Magyar Hírmondó* a nemesi-nemzeti ellenállás szócsöve lett (Buzinkay). Szint-

úgy a szóalkotás híve volt, ráadásul újonnan alkotott szavairól kikérte olvasóinak véleményét is – felismerve ezáltal a közvélemény fontosságát. Azonban Barczafalvi sem maradt sokáig a lap élén: néhány hónappal későbbi végérvényes távozását állítólag éppen nem túlságosan közkedvelt neologizmusainak köszönhetően.

Az olyan történelmi jelentőségű személyek után, mint amilyen Rát Mátyás, Révai Miklós és Szacs vay Sándor volt, a *Magyar Hírmondó* élén kevésbé ismert szerkesztők sora következett, akik tevékenységükkel nem tudtak hozzájárulni a lap színvonalasságának és sikerességének megtartásához: Tállyai Dániel (1787 első felében állt a lap élén), Ungi Pál (Tállyait követte, 1787 végéig maradt a lapnál), valamint a *Magyar Hírmondó* utolsó szerkesztője, Szabó Márton idejében – ellenzékiisége ellenére – a lap fokozatosan tematikailag elsekélyesedett, érdektelenné vált, egyre kisebb mértékben felelt meg az olvasók igényeinek.

1788. október 8-án a szerkesztőség Pozsonyból Pestre költözött, a továbbiakban a lap *Magyar Mercurius*, majd *Magyar Merkur* címen jelent meg. Azonban már nem tudta felvenni a versenyt a két, Bécsben megjelenő magyar nyelvű konkurens lappal¹⁶, így a kiadó, Patzkó Ferenc Ágoston a *Magyar Hírmondó* megjelenetésére kapott tízéves privilégiumát már nem hosszabbította meg.

2.1. A lap nyelvezete

Miért szükséges magyar nyelven publikálni? Ezzel a kérdéssel Rát Mátyás írásaiban behatóan foglalkozott. Meggyőződése volt, hogy magyar nyelven a tudományok a széles rétegek számára is hozzáférhetővé válnak, a nemzeti nyelvet a felvilágosodás eszközeként tartotta (*Magyar Hírmondó* 1782. június 12., 353–355). Elképzelését, ti. mielőtt még a Monarchiában a német vagy a magyar lesz államnyelvvé, a többi kisebbség nyelvéből egy egységes nyelv alakul ki, saját, a magyar irodalmi nyelv megteremtésének elképzeléséből vonatkoztatta (Kókay 1983, 44). Mivel a magyar nyelv kodifikálása csak később, 1844-ben történt meg, az irodalmi nyelvet Rát a 18. század végén az általa megismert nyelvjárások ötvözéséből vélte létrehozni. Minél inkább szépül a nyelv, annál tudományosabb és ismertebb lesz a nemzet is – vallotta.

A magyar nyelv megreformálását szorgalmazta, purista és neologista is volt egyben. Felismerte, hogy a magyar szókincs nem képes megnevezni a nyugati újságokat elárasztó új kifejezéseket, éppen ezért két lehetőséget látott: kifejezéseket „kölcsonözni” az idegen nyelvekből, vagy saját megnevezéseket kreálni. A második alternatívát választotta: neki köszönhető többek között maga az „újságíró” kifejezés.¹⁷ Hely- és személyneveket először fonetikus átírásban jelentetett meg, majd – hogy az olvasók más könyvekben is megtalálhassák azokat (*A Magyar... 1780. november 17.*) – zárójelben az eredeti megnevezést is publikálta. A lap 31. számában határozottan kijelentette: latinul nem hajlandó írni (*Magyar Hírmondó* 1782. április 20., 248). A magyar nyelv Rát Mátyás lapjában egységes volt, és közel állt az összmagyar nyelvideálhoz – a magyar nyelv nála emelkedett először nemzeti jelképpé.

Mátyus Péter idejében a *Magyar Hírmondó* nyelvezete a 18. század eleje magyar nyelvének szintjére süllyedt. Ellentétben vele a purista Révai Miklós nagy figyelmet szentelt a színvonalas nyelvezetnek, emellett azonban az újságírás, az irodalom, s egyben a tudományok közérthetőségét hangsúlyozta. Az olvasóknak érthető magyar nyelvel akart szolgálatot tenni: „Ha már egyszer írunk, tehát Magyarul írjunk”

(Kókay 1970, 198). Szóteremtéssel – vélte kezdetben a soron következő Barczafalvi Szabó Dávid – nem az újságíróknak kellene foglalkozniuk, hanem az erre hivatott tudományos köröknek. Később azonban maga is fontosnak tartotta a nyelv ápolását. Megannyi új kifejezést alkotott, ennek eltúlzott jellege viszont nagy tiltakozást váltott ki az olvasók körében (Kókay–Buzinkay–Murányi 1985, 102). Az őt követő Szacs vaynak (Ráttal szöges ellentétben) a legkisebb fogalma sem volt az akkori nyelvi normáról – írja róla Kókay. Nem készült újságírói pályára, s ahhoz, hogy elérje Rát és Révai szintjét, hiányzott a nyelvi és irodalmi érdeklődése (Kókay 1970, 255). Szacs vay tehát kevés figyelmet szentelt a lap nyelvezetének és irodalmi témáknak – ő inkább a *Magyar Hírmondó* politikai profilját erősítette.

2.2. A periodikum olvasóközönsége

Az iskolai oktatás színvonalának emelése és közügggyé tétele elsősorban a mezővárosokban járult hozzá a paraszti rétegek körében is az írástudás terjedéséhez – 1769-ben már a vagyonosabb parasztság 17–20%-a tudott olvasni és írni (Glatz 1996, 338).

A *Magyar Hírmondó* olvasóinak kiléte csak megközelítőleg határozható meg. Az első évfolyamnak több mint 320 előfizetője volt (120 községből), a megrendelők összetétele pedig a következőképpen alakult: 38 főrendi nemes, 123 földbirtokos, vármegyei tiszttviselő és köznemes, 45 római katolikus pap, 24 köztisztviselő, 18 protestáns lelkész, 18 gazdatiszt, 18 ügyvéd, 12 katonatiszt stb. A későbbi években az előfizetők száma elérte a 450–500-at (*A magyar irodalom...* 1978, 55; Szerb 1958, 216–231).

A példányok túlnyomó többsége a nagyobb városokban fogyott el, mint például Bécsben, a pozsonyiak viszont nem előfizetői voltak a lapnak, hanem vásárlói. Pesten 11, Győrben, Szebenben és Kolozsvárott 8-8 példányt rendeltek meg, Komáromban és Pécssett 4-4 előfizetője volt, Magyarországon kívül Franciaországba és Spanyolországba is eljutott (Kókay).

Miután Rát megvált a szerkesztőségtől, és helyére a kevésbé tehetséges Mátyus Péter került, az előfizetők száma félezerről 200-ra esett (Kókay–Buzinkay–Murányi 1985, 30). Révai Miklósnak öthónapos szerkesztői munkássága során ezt a rohamosan csökkenő tendenciát ugyan sikerült megállítania, az első évek sikerét azonban már ő sem tudta megismételni. Kókay szerint Révai több olvasója is abbéli véleményének adott hangot: amennyiben a kiadó csökkenti a lap árát, akkor (200 helyett) akár 600 előfizetője is lehetne (Kókay 1970, 193). Más források szerint a *Magyar Hírmondó* virágkorát Szacs vay idejében élte: szerkesztősége alatt a lapnak 449 előfizetője volt, holott az előfizetői díj 10 forintra emelkedett (Dezsényi–Nemes 1954, 84). Szacs vay a lap 1786. március 19-i számában megemlíti: a *Magyar Hírmondó* akkora sikernek örvendett, hogy a kávézókból gyakran ellopták egy-egy példányát, míg ez egy német lappal nem történhetett meg (*Magyar Hírmondó* 1786. március 19., 208–209).

2.3. Információszerzés, tudósítók

A pozsonyi evangélikus líceumon folytatott tanulmányai befejezését követően Rát Mátyás 1772-ben egy magyarországi körutazásra szánta el magát. Ez idő alatt meg-

ismerte a vidéki emberek életét, hagyományait és a különféle nyelvjárásokat. A későbbiekben, szerkesztői pályafutása során többek között ezekre a személyes kapcsolatokra is támaszkodhatott: körútja során létrehozott ismeretségeiből került ki a *Magyar Hírmondó* előfizetőinek és belföldi eseményekről hírt adó tudósítóinak nagy része.

Az információszerzésnél nagy jelentőséget tulajdonított az autenticitásnak. Mint írta, mindegy neki, milyen nyelven jutnak el hozzá az információk, a lényeg, hogy hitelesek legyenek (Kókay–Buzinkay–Murányi 1985, 6–7). Tudatosan ápolta kapcsolatait, valamint 1780. november 17-én megjelent, *A Magyar hírelő levelek eránt való tudósításában* közvetlen kéréssel is megszólította leendő információforrásait: az egyházi méltóságoktól az újszülöttek, elhalálozottak és házasságot kötöttek nevét várta, a tudósoktól (orvosok, fizikusok, matematikusok) tudományos tapasztalataik megosztását kérte, a professzorokhoz egyetemi, akadémiai és gimnáziumi disszertációkról és disputákról szóló információkért fordult, az íróktól, nyomdászoktól, könyvkötőktől és eladóktól pedig a legújabb kiadványokról, illetve könyvekről remélt tájékoztatást.

Mint ahogy már szó volt róla, Rát utódja, Mátyus Péter idejében a lap hanyatlásnak indult. A lap csökkenő keresettségének köszönhetően fokozatosan egyre több tudósító fordított hátat a szerkesztőnek (Kókay 1970, 178). Ezen a helyzeten Révai Miklós próbált meg változtatni, aki a *Magyar Hírmondó* 1783. december 17-i számában közzétette igyekezetét, hogy – a színvonalasabb újságírás érdekében – újabb tudósítókat szerezzen. Azt, mennyire nehéz volt visszaszerezni az elvesztett tudósítók bizalmát, illetve tudósítótoborzásnál mekkora jelentősége volt a személyes ismeretségnek, Barczafalvi Szabó Dávid esete is tanúsítja, akinek gyakori fejtörést okozott, hogy olvasói (ugyanakkor lehetséges tudósítói) nem szívesen küldték híreiket a szerkesztőnek, akit személyesen nem ismertek. Kókay szerint leginkább az olyan kényes témákhoz neheződött meg számára ezáltal a hozzáférés, mint amilyen például II. József 1784-es nyelvtörvénye óta a nemzetiségek nyelvének kérdése volt (Kókay 1970, 216–218). A *Magyar Hírmondó* 48. számában Barczafalvi keserűségének adott hangot, hiszen nem volt elég információja, amelyből a hírközlésnél méríthetett volna: „Nincs egygy is, a ki Hazabéli történetekkel tudósítson! Mit használ pedig a hír – leveleknek egyedül csak olylyakkal tölteni bé, melylyek Hazánkra vagy egygy cseppet se, vagy igen keveset tartoznak is: avvagy nem elébb kell é azt kívánni tudni minden jó hazafinak, mik történnek, és hogy s mint folynak a dolgok benn a Hazában? Valylyon nem azt kell é minden jó Hazafinak óhajtani, hogy édes Nemzetének erre vagy amarra való készsége, a Hazafiaknak jeles tselekedeteik, szorgalmatosságai, érdemeik, s a t., más Nemzetek előtt – is tudva légyenek; és így a Haza ne tsak itthon, hanem más Országban is éljen a maga jó hírében, s e képpen minden Idegeneknek betsülésekre és szeretetekre jutván, azokról távolról is barátságot tartson?” (*Magyar Hírmondó* 1786. június 21.).

2.4. A *Magyar Hírmondó* tartalma

A *Magyar Hírmondó* ugyan nem követte a korábbi referáló lapok stílusát, elsősorban mégis hírlap volt: olvasóit a bel- valamint külföldi eseményekről és újdonságokról tájékoztatta. Legnevesebb szerkesztői bírálták a magyar gazdaság, kereskede-

lem, mezőgazdaság elmaradottságát, szorgalmazták az ipar fellendítését, olvasóikat felvilágosult szellemben „nevelték”. A lapban ezen kívül fontos helyen állt a kultúra, irodalom és iskolaügyi problematikája is.

Rát Mátyás pozsonyi tanulmányai és az azt követő magyarországi körútja után 1773-ban Göttingenbe ment, ahol teológiai tanulmányokat folytatott. Ötéves németországi tartózkodása során felismerte, a külföldnek csak hiányos vagy pontatlan információi vannak Magyarországról és a magyarokról. Ezt tudatosítva tűzte ki céljává, hogy Európát is tájékoztassa a királyságban történekről (Kókey 1983, 36, 54). Újságíróként viszont nemcsak a magyarság „ügyét” szolgálta. A Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségekkel is behatóan foglalkozott: támogatta a vendek, tótok törekvéseit, pozitív hangvételű írásokkal példázta, mennyi dolgos gazda található a cigányok között (*Magyar Hírmondó* 1782. április 20., 247). A *Magyar Hírmondó* 1780. augusztus 12-i számában hangsúlyozta: mást származása vagy nemzetisége miatt elítélni vagy kigúnyolni a legnagyobb hitványság és butaság (*Magyar Hírmondó* 1780. augusztus 12., 526).

Rát egy tematikailag sokrétű lapot adott olvasói kezébe. Bel- és külföldi eseményeken kívül a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokról és azok változásairól írt, irodalmi és kultúrális vonatkozású híreket publikált. Nem határozott meg az egyes tematikáknak állandó közlési helyet, *A Magyar hírelő levelek eránt való tudósításában* ezt azzal indokolja: a rendet kell a dolgokhoz igazítani, nem pedig a dolgokat a rendhez. E felfogásban a cikkeket fontossági, illetve hitelességi sorrendben jelentette meg: a lap végén hagyott helyet a hiteltelen, „kitalált” dolgoknak, valamint a hirdetéseknek.¹⁸

A legfrekvenciáltabb műfaja a bővített hír volt, amelyet a tudósítás elemeivel vegyített. Külügyi hírei nem külföldi újságok fordításai voltak, ez ellen a vád ellen határozottan tiltakozott (*A Magyar...* 1780. november 17., 4). A híreket átdolgozta, a közérthetőség és áttekinthetőség érdekében tudományos kommentárokat fűzött hozzájuk, valamint geográfiai és történelmi jegyzetekkel, statisztikai adatokkal egészítette ki őket, hiszen a nem világos dolgok az olvasók számára unalmasak – írja ugyanott. Rát Mátyás időnként egyes szám első személyében, máskor többes szám első személyében írt. Hírszerkesztése a mai értelemben vett tömörített, objektív elvárásoknak tehát nemigen felel meg, de Rát elvetette az akkori lapokban elterjedt száraz referáló írásmódszert is. Stílusa jellegzetesen német racionalista tudományos volt (Hóman–Szekfű 1936, 19–20).

Külföldi hírei kiválasztásánál felmérte az olvasók igényeit, s ezen ismeretek birtokában elsősorban Németország, Anglia, Amerika és Franciaország eseményeiről tájékoztatót, miközben a lap olvasóit az összefüggések felismerésére ösztönözte. Úgy tartotta, Magyarország az európai tudomány kincsestárává, a többi nép „tanítójává” válhatna. Ehhez azonban a magyaroknak meg kell ismerniük a török és a többi keleti nép tudományát, a németeknek szintén saját rokonaikét, az országban élő tótoknak és horvátoknak az orosz, lengyel és cseh eredményeket, valamint a görög, örmény, oláh kisebbségnek ugyancsak a hozzájuk közelállókét (*Magyar Hírmondó* 1782. április 20., 245–247).

Valószínűsíthető, hogy Mátyus Péter szerkesztése idején a lap azért veszítette el attraktivitását, mert nagy mennyiségben publikált bécsi vagy egyéb lapokból átvett érdektelen cikkeket: időjárásról, járványokról, kinevezésekről írt. Írókkal, költőkkel,

tudósokkal – Ráttal ellentétben – nem tartott fenn kapcsolatokat (Kókay 1970, 180). A híreket három tematikai csoportba osztotta: *Hazámbéli dolgok*, *Bétsi tudósítások* és *Külső Országébéli dolgok*. A híreket származási helyük, vagyis városnevek megjelölésével vezette be.

Révai Miklós sok szempontból tartotta példaképének a *Magyar Hírmondó* első szekesztőjét, Rát Mátyást. A lap arculatát igyekezett az általa megszabott irányvonalhoz igazítani, a tudományos kommentárokon túl cikkei végén tanulságokat is publikált. Ennek ellenére írásai nem távolodtak el a hírszerkesztés autenticitásától, stílusa olvasmányos, érdekes, lapja információtelített és közkedvelt volt.

Annak ellenére, hogy a *Magyar Hírmondó* első két jelentős szerkesztőjének egyházi hivatása volt, ilyen jellegű témákkal az újság oldalain egyikük sem foglalkozott. Mindkettő elítélte azonban a nemzetiségi vagy faji alapú diszkriminációt, felvilágosult szellemben harcolt a maradi gondolkodás ellen.

Szacsvay Sándor a felvilágosult abszolutizmus híveként nagy figyelmet szentelt az uralkodó, II. József rendeleteinek ismertetésére (és elfogadtatására). Ellenségei gyakran támadták és elítélték felvilágosult nézeteiért, másrészt kifogásolták közönyét a nemzeti nyelv és irodalom iránt (Kókay 1970, 237). Bírálóinak a *Magyar Hírmondó* oldalain válaszolt: „Olyly boldog időben élünk most, melylyben szabad az igazságot ki-mondani, s a Verébről sem lehet mingyárt azt ítélni, hogy rossz, ha fész-kibe sz..., mert ha a fészek rossz, még betsületére szolgál, ha bele sz-ván, ott hadja, s jobbat keres” (*Magyar Hírmondó* 1786. január 4., 4).

A cenzúra közbelépését azonban ő sem kerülhette el: a lap 1784. augusztus 21-i, illetőleg ugyanazon év szeptember 29-i számában elnézést kér olvasóitól az írá-soknál felbukkanó fehér „foltokért”. A cenzúrára hivatkozik, mely megtiltotta néhány bécsi hír megjelentetését. Mint írja: olyan időben, amikor már az üresen maradt helyeket mással nem tudta kitölteni. Mégha a cenzor kevés kifogásolnivalót talált is Szacsvay lapjában – írja Kókay – néhány közleményt mégis kivetetett belőle (Kókay 1970, 238).

A lapban Barczafalvi Szabó Dávid szerkesztői munkásságának első szakaszában – a nemesi-nemzeti ellenállás szellemében – egyre nagyobb teret kaptak az uralkodó politikáját bíráló cikkek. II. József nyelvtörvényéért először még ugyan a minden-kori magyar királyokat okolta, akik elhanyagolták a magyar nyelv ápolását, kétéves távolléte után viszont már berlini példát hoz fel a nemzeti nyelv érdekében, ahol – követnivaló módon – a vidéki lakosság saját nyelvén intézheti közügyeit, ami ráadá-sul az Akadémián is divatnak számított. Hozzáteszi: „Nagy bölcsőség, midőn valamelyly Nemzet otthon van a maga hazájában, és nem kénytelenítettik – – – – – – !!!” (*Magyar Hírmondó* 1786. november 4., 736–737), néhány hét múlva azonban mégis azt kellett írnia: „*Keményen megparantsoltatott a Hazában, hogy két eszten-dő múlva, a kisebb Oskolákban; három múlva pedig a fő Oskolákban is, tsak tsupán német nyelven menjenek a Tanítások*” (*Magyar Hírmondó* 1786. november 25., 774).

Szacsvay Sándor publicisztikájában gyakran találkozunk olyan stilisztikai bravú-rokkal, többértelműsített megfogalmazásokkal, melyek segítségével lehetősége nyílt – a cenzorok szigorú ellenőrzése ellenére is – az ellenzéki vélemények publiká-lására.

2.5. Irodalom és művelődés

Az akkoriban még hiányzó irodalmi folyóiratokat a *Magyar Hírmondó* bizonyos fokig pótolni próbálta. Rát Mátyás számos könyvkritikát jelentetett meg, amelyek viszont inkább anotációk voltak, mintsem a mai értelemben vett recenziók. Megragadták Révai Miklós, Baróti Szabó Dávid és Rájnics József munkái, fordításban külföldi írásokat is szívesen leköszölt. A vanieri fordításokkal kapcsolatban hangsúlyozta azok pozitívumát, ti. hogy olyan részeket is tartalmaznak, amelyek az eredeti szövegben nem voltak benne (*Magyar Hírmondó* 1781. június 13., 363–366). Barczafalvi Szabó Dávid kiemelte a színészet fontosságát, de lapjából szinte teljesen eltűntek a kritikák. Úgy tartotta, egy újságnak mindenki tetszését ki kell váltania, senkit sem szabad megbántania vagy megsértenie (*Magyar Hírmondó* 1786. március 21., 401–407). Szacsvey Sándor alkalmi verseket és egyéb irodalmi műfajokat is csak ritkán publikált, ezek viszont elsősorban a *Pozsonyi Magyar Műzsa* irodalmi mellékletben kaptak helyet.

A *Magyar Hírmondó* elsőségét a népdalgyűjtés terén (valamint a „népdal” szó megteremtésében) is kivívta: a *Tudománybéli dolgok* között Rát Mátyás és Révai Miklós révén jelent meg az első felhívás népdalgyűjtés céljából (*Magyar Hírmondó* 1782. január 16., 33–34).¹⁹ „Tudva vagyon, minémű nagy szorgalmatossággal gyűjtögetik az Anglusok és Francziák, nem tsak az önnön magok eleiknek régi verseiket s énekjeiket, hanem a távoly lakozó népekéit is. Az Olaszoknak hasonló igyekezetek nem kevésbé esméretes. Hát a Németeket avagy szükség-é előhoznom? holott mindenek, valakik ezeknek nevezetesebb könyveiket olvasták, gyakorta észre vehették, minémű nagy betsbenn légyenek nálok a régi Német históriás, mesés, s több afféle énekek. Ki nem tudja, mint kapnak ők a köz népnek szájábann forogni szokott régi versekenn, mellyeknek Volkslieder a nevezetek? Ezeket pedig leginkább attól az időtől fogva kezdették elő-keresni s haszonra fordítani, mióta az ő saját nyelveket, s azonn, az ékes tudományokat láttatosan gyakorolják. Általában valami tsak eredeti, nem mástól vétetett, akár-melly nyelven legyen meg-írva, mind az méltónak ítélekezik a fel-földi Tudósoktól, hogy világra hozattassék” (*Magyar Hírmondó* 1782. január 16., 33).

2.6. A *Magyar Hírmondó* külalakja

A *Magyar Hírmondó* oktáv formátumban jelent meg hetente kétszer. Fejlécében a Föld fölött repülő, *per regna, per urbes*²⁰ feliratú szalagot tartó Merkúrt²¹ ábrázolta, mely alatt a magyar címer kapott helyet, jobb és bal oldalon pedig könyvek, lapok, írószerek. A metszet fölött feltűnik a Mária Teréziára és a tőle kapott engedélyre utaló „Felséges Tsászárné és Apostoli Király Aszszonyunknak különös engedelemével” felirat, valamint az elmaradhatatlan keltezés²². A további oldalakon képeket, metszeteket már nem találunk.

Az újság egyes számait „levél”-nek nevezték. Egy-egy levél nyolcoldalas terjedelemben jelent meg, időnként melléklettel bővítve. Az oldalak számozása folytatóságosságot mutat: a soron következő kiadvány első oldalának száma az előző számozásának folytatása. Az egyes témakörök (cikkek) megkülönböztetett címek alatt je-

lentek meg, például: *Hiteles hírek, Felettebb szomorú izenetek, Hihetetlen dolgok, Külföldi hadi történetek* stb. A hírlap betűtípusa a mai antikvához hasonlít.

A *Magyar Hírmondó* mellékletei alkalmanként jelentek meg, és különféle témákat dolgoztak fel: neves személyiségek születés- vagy névnapjáról, továbbá szánkózásokról, pénzhamisításról, készülő kiadványokról tájékoztattak, néhányukban a magyar vagy világtörténelem egy-egy érdekes mozzanatáról is lehetett olvasni.

A lap minden egyes évfolyamát úgynevezett *Mutató Tábla* zárta, amely az adott évfolyam egyfajta tárgymutatója volt.

Összegzés

Annak ellenére, hogy az első magyar nyelvű periodikum, a *Magyar Hírmondó*, 225 évvel ezelőtt jelent meg, létrejött a nyugati elődökhöz képest mintegy százéves késést mutat. A magyar nyelvű időszakai sajtótermékek kiadására a bécsi udvar sajtópolitikájának és a hiányzó polgárságnak köszönhetően a Habsburg Monarchián belül is csak többéves lemaradással került sor.

Pozsonyt nevezhetjük a magyarországi időszakai lapok „szülővárosának”, hiszen itt jelent meg először a *Nova Posoniensa*, a *Preßburger Zeitung*, a *Magyar Hírmondó* és a *Presspürské novini* – tehát az első magyarországi latin, német, magyar és cseh nyelvű időszakai lap.

A 18. század végi lapkiadásnál elengedhetetlen szerepe volt a szerkesztő személyének és kvalitásainak. A *Magyar Hírmondó* virágkorát Rát Mátyás, Révai Miklós és Szacsvay Sándor újságírói és szerkesztői munkássága révén érte el, azaz olyan személyiségek tevékenysége idejében, akik egyrészt kitűnő korabeli ismeretekkel rendelkeztek, másrészt kiváló újságírói tehetségük révén, rafinált módon ellenzéki politikai véleményeiknek is hangot adtak, úgy, hogy azok az éber cenzorok rostáján ne akadhasanak fenn, s nem utolsó sorban kiváló tudósítói és előfizetői hálózatot építettek ki.

Rát Máttyás, az első magyar nyelvű periodikum atyja (valamint neves követője, a nyelvész, író és költő Révai Miklós) tág teret szentelt hírlapja oldalain a nemzeti kultúra és nyelv ápolásának, s egyidejűleg támogatta az 1700-as évek végén Magyarországon élő kisebbségek törekvéseit is. A legnevesebb szerkesztőknek (akik felismerték koruk és olvasóközönségük elvárásait), valamint a felemás bécsi sajtópolitikának köszönhetően tehát a *Magyar Hírmondó* úttörő jellege ellenére is jelentős médiumává vált a felvilágosodás eszméinek, a korabeli politikai, gazdasági, társadalmi eseményeknek, valamint a tudományok eredményeinek széleskörű terjesztése folyamatában.

Felhasznált irodalom

- A Magyar Hírrelő levelek eránt való tudósítás*, 1780. 11. 17.
A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig 1965. Szerk. 3. kötet. Szerk. Pándi Pál. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Buzinkay Géza: *Kis magyar sajtótörténet*. URL: <<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/tortenet/buzinkay/html/index.htm>>
- Csekei Varjú Elemér (szerk.) 1991. *Révai kis lexikona*. Budapest, Merhavia.
- Dezsényi Béla–Nemes György 1954. *A magyar sajtó 250 éve*. Budapest, Művelt Nép Könyvkiadó.
- Előjáró beszéd gyanánt való utól-írás*, 1781. 5. 17.
Előre való tudakozás, 1779. 7. 1.
- Ember Győző–Heckenast Gusztáv szerk. 1989. *Magyarország története 1686–1790*. 4. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Glatz Ferenc 1996. *A magyarok krónikája*. Budapest, Officina Nova.
- Hóman Bálint–Szekfű Gyula 1936. *Magyar Történet*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Kóckay György 1970. *A magyar hírlap- és folyóiratirodalom kezdetei (1780–1795)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kóckay György 1981. *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Kóckay György 1983. *Könyv, sajtó és irodalom a felvilágosodás korában*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kóckay György: *Rát Máttyás, a magyar nyelvű újságírás megindítója*. URL: <<http://www.bdeg.sopron.hu/bdeg/archiv/harang994/cikk6.html>>.
- Kóckay György–Buzinkay Géza–Murányi Gábor 1985. *A magyar sajtó története*. 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kuszák István 1940. *Ráth Máttyás, az első magyar hírlapíró*. Győr, Harangszó.
- Magyar Hírmondó*, 1780. 4. 29.
Magyar Hírmondó, 1780. 5. 27.
Magyar Hírmondó, 1780. 8. 12.
Magyar Hírmondó, 1781. 5. 26.
Magyar Hírmondó, 1781. 6. 13.
Magyar Hírmondó, 1781. 8. 1.
Magyar Hírmondó, 1781. 10. 10.
Magyar Hírmondó, 1782. 1. 16.
Magyar Hírmondó, 1782. 4. 20.
Magyar Hírmondó, 1782. 6. 12.
Magyar Hírmondó, 1783. 12. 17.

- Magyar Hírmondó*, 1784. 1. 3.
Magyar Hírmondó, 1784. 3. 17.
Magyar Hírmondó, 1784. 11. 24.
Magyar Hírmondó, 1784. 12. 15.
Magyar Hírmondó, 1784. 12. 18.
Magyar Hírmondó, 1784. 12. 22.
Magyar Hírmondó, 1784. 12. 25.
Magyar Hírmondó, 1785. 1. 1
Magyar Hírmondó, 1785. 1. 5.
Magyar Hírmondó, 1785. 3. 19.
Magyar Hírmondó, 1785. 6. 18.
Magyar Hírmondó, 1785. 7. 27.
Magyar Hírmondó, 1785. 12. 31.
Magyar Hírmondó, 1786. 1. 4.
Magyar Hírmondó, 1786. 3. 21.
Magyar Hírmondó, 1786. 3. 29.
Magyar Hírmondó, 1786. 6. 21.
Magyar Hírmondó, 1786. 7. 22.
Magyar Hírmondó, 1786. 11. 4.
Magyar Hírmondó, 1786. 11. 25.
Magyar Hírmondó, 1786. 12. 30.
Magyar Hírmondó, 1787. 1. 3.
Magyar Hírmondó, 1787. 1. 6.
Magyar Hírmondó, 1787. 3. 24.
Magyar Hírmondó, 1787. 3. 28.
Pannon Enciklopédia. A magyarság kézikönyve. 1993. Szerk. Halmos Ferenc. Budapest, Pannon Könyvkiadó.
Prakke, Henk – B. Lerg, Winfried – Schmolke, Michael (Hg.) 1970. *Handbuch der Weltpresse I – II.* Köln/Opladen, Westdeutscher Verlag.
Šefčák, Luboš – Vojtek, Juraj 1994. *Dejiny svetového novinárstva I. Dejiny anglického novinárstva.* Bratislava, Univerzita Komenského.
Serafínová, Danuša 1994. *Dejiny svetového novinárstva II. Dejiny francúzskeho novinárstva.* Bratislava, Univerzita Komenského.
Serafínová, Danuša 1999. *Dejiny svetového novinárstva IV. Dejiny nemeckého novinárstva.* Bratislava, Univerzita Komenského.
Süld Erzsébet: *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság rövid története és repertórium.* URL: <<http://iki.elte.hu/hirmondo/>>
Süld Erzsébet: *Magyar Hírmondó. Az első magyar nyelvű újság rövid története és repertóriumának www-alkalmazása.* URL: <<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/konyvtar/tortenet/hirmondo/html/hirmondo.htm>>
Szerb Antal 1958. *A magyar irodalom története.* Budapest, Magvető Kiadó.

Jegyzetek

1. Teljes nevén *Weekly News from Italy, Germania, Hungaria, Bohemia, the Palatinate, France and the Low Countries.*
2. Később *Gazette de France, Gazette nationale de France, Gazette de France nationale, Gazette de France* címeiken jelent meg.
3. Gregor Gelbhaar kiadásában az *Ordentliche Postzeitungen aus Wien*, valamint Mathias Formicus lapja, az *Ordentliche Zeitung.*

4. Átnevezésétől, 1780-tól *Wiener Zeitung* (Kókay–Buzinkay–Murányi 1985, 14).
5. Teljes nevén *Weekly News from Italy, Germania, Hungaria, Bohemia, the Palatinate, France and the Low Countries*.
6. Későbbi címe: *Mercurius veridicus ex Hungaria*.
7. Teljes néven *Wochentlich zweymal neu-ankommender Mercurius*.
8. A periodikum fő jellemzője az időszakiság (periodicitás, rendszeres megjelenés), aktualitás, valamint publicitás (nagy célközönség).
9. Például a budai *Offnerischer Merkur* (1730–1738) vagy a pozsonyi *Preßburger Zeitung* (1764–1929).
10. A *Magyar Hírmondó* cenzúrázásáért Vancsay Pál felelt (*A magyar sajtó...* 1979, 91).
11. Amennyiben megvolt hozzá a szükséges anyagi háttér, szerkesztői tehetség és a cenzúrára „jósándéka” (*Pannon...* 1993, 554).
12. Az alapító Patzkó Ferenc csupán az újság anyagi oldalát biztosította be.
13. Batsányi János is a *Magyar Hírmondó*ban publikált először.
14. A 18. század 80-as éveinek végén nagy számban jelentek meg vallási fanatizmus ellen irányuló satirikus röplapok. Hasonló nézeteinek Szacsavay olykor a *Magyar Hírmondó*ban is teret adott, ezek stílusa azonban mérsékeltebb volt – a cenzúra a röpiratokkal ellentétben a hírlapokat sokkal szigorúbban ellenőrizte (Kókay 1970, 246).
15. Szacsavay igazából a *Magyar Kurír*ban vált kiforrott stílusú politikai publicistává.
16. *Magyar Kurír* (1786–1834) és *Hadi és Más Nevezetes Történetek* (1789–1803).
17. Mindaddig a novellista vagy író kifejezés volt használatos (Kókay).
18. A hirdetés ára 1 forint volt (*A Magyar...* 1780. november. 17.).
19. További ezzel kapcsolatos írások a *Magyar Hírmondó* 1780. V. 25-i és 1781. X. 10-i számában lelhetőek.
20. Városokon, országokon át.
21. Merkúrt az ókori Rómában Isten küldöttjének, azaz „hírnökének” vagy „hírmondójának” tartották.
22. A hónapok egyházi megnevezése volt használatos: *Boldog-Asszony hava* (= január), *Böjt-elő hava* (= február), *Böjt Máshava* (= március), *Szent György hava* (= április), *Pünkösöd hava* (= május), *Szent Iván / János / Szent János hava* (= június), *Szent Jakab hava* (= július), *Kis-Asszony hava* (= augusztus), *Szent Mihály hava* (= szeptember), *Mind-Szent hava* (október), *Szent András hava* (=november), *Karátsony hava* (= december).

NÁRODNOSTNÉ MENŠINY NA SLOVENSKU 2003

Zostavili

Róbert Dohányos
Gábor Lelkes
Károly Tóth

Fórum inštitút pre výskum menšín
Lilium Aurum vydavateľstvo
Šamorín–Dunajská Streda

Rómska
Rusínska
Ukrajinská
Česká
Nemecká
Poľská
Chorvátska
a
Srbská
Iná
Neznám
Maďarská
Rómska
Rusínska
Ukrajinská
Česká
Nemecká
Poľská
Chorvátska
a
Srbská
Iná
Neznám
Maďarská
Rómska
Rusínska
Ukrajinská
Česká
Nemecká
Poľská
Chorvátska
a
Srbská
Iná
Maďarská
Rusínska
Rómska